

Stanisław Grabski wobec „Sporu o metodę”

Autor: **Stanisław Duda**

1. Zarys życia i działalności

Stanisław Grabski (1871-1949), znany jest jako ekonomista, ale również jako polityk i mąż stanu oraz publicysta. Działalność naukową rozpoczął S. Grabski w ostatnim dziesięcioleciu wieku XIX i z przerwami, kontynuował aż do roku 1949. Przypada więc ona na bardzo ważny w dziejach naszego narodu okres, którego najbardziej charakterystycznymi momentami są dwie wojny światowe, odzyskanie niepodległości w roku 1918 i odrodzenie się Polski w nowym kształcie terytorialnym i ustrojowym po roku 1944.

Stanisław Grabski urodził się 7 kwietnia 1871 r. w Borowie nad Bzurą w rodzinie niezbyt zamożnych ziemian mazurskich; jest starszym bratem Władysława Grabskiego dwukrotnego premiera i reformatora polskiej waluty¹.

W gimnazjum w Warszawie zetknął się S. Grabski z ruchem socjalistycznym. Jako działacz Związku Robotników Polskich uczestniczył w roku 1892 w Paryskim Zjeździe, na którym uchwalono program Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS.). S. Grabski był redaktorem „Gazety Robotniczej” i działaczem PPS w środowiskach polskich robotników w Westfalii i na Górnym Śląsku. Łączył tę działalność ze studiami w Berlinie, Paryżu i Szwajcarii.

W ostatnich latach XIX w. odchodzi od socjalistów i staje się czołowym działaczem Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego (Endecja) w Galicji, a potem w latach I wojny światowej — w Rosji. Latem 1918 r. wszedł w skład Komitetu Narodowego Polskiego w Paryżu i stał się jednym z najbliższych współpracowników Romana Dmowskiego. Jako delegat Komitetu został wysłany do Polski na przełomie listopada i grudnia 1918 r. Prowadził wówczas rozmowy z Naczelnikiem Państwa Józefem Piłsudskim, doprowadzając do zawarcia ugody między nim a Komitetem w Paryżu.

W roku 1901 uzyskuje zezwolenie na pobyt w Galicji. W 1903 roku habilituje się na Uniwersytecie Jagiellońskim z zakresu filozofii i metodologii nauk społecznych (na podstawie rozprawy: *Zur Erkenntnislehre der*

¹ *Polski Słownik Biograficzny*, t. VIII/4, Wrocław 1960, s. 519; S. Grabski, *Pamiętniki*, T. I i II, Warszawa 1989.

volkswirtschaftlichen Erscheinungen). W roku 1905 zostaje profesorem ekonomii w Akademii Rolniczej w Dublanach, a w 1910 r. profesorem ekonomii społecznej na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie. W tej uczelni S. Grabski pracuje aż do II wojny światowej.

W niepodległej Polsce S. Grabski był dwukrotnie posłem na I i II Sejm Rzeczypospolitej, a w Sejmie Ustawodawczym prezesem Komisji Spraw Zagranicznych. Brał udział w delegacji pokojowej do Mińska i w rokowaniach o preliminarz pokojowy z Rosją Sowiecką w Rydze (1921 r.). W latach dwudziestych trzykrotnie był ministrem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. W roku 1925 został pełnomocnikiem rządu do zawarcia Konkordatu ze Stolicą Apostolską; do jego szybkiego zawarcia walnie się S. Grabski przyczynił.

Po przewrocie majowym 1926 r. S. Grabski odsuwał się od obozu narodowego i poświęcił się pracy naukowej i publicystycznej. W okresie tym zbliżył się do ruchu ludowego (PSL).

W latach II wojny światowej S. Grabski był więziony w obozie na terenie ZSRR (1939-1941). W wyniku umowy Sikorski-Stalin, S. Grabski znalazł się w Londynie. Popierał rząd gen. W. Sikorskiego, był zwolennikiem porozumienia z ZSRR. Od lutego 1942 do czerwca 1945 r. był przewodniczącym Rady Narodowej w Londynie. Po powrocie do Polski (w czerwcu 1945 — wraz ze St. Mikołajczykiem) został jednym z zastępców prezydenta Krajowej Rady Narodowej (KRN — prezydentem był Bolesław Bierut). W tym charakterze wziął udział w Konferencji Poczdamskiej. Zajmował się szczególnie repatriacją ludności polskiej ziem wschodnich, jeżdżąc w tym celu do Kijowa i Lwowa. Po rozwiązaniu KRN w r. 1947, S. Grabski objął Katedrę Ustrojów Społecznych na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego.

Zmarł dnia 6 maja 1949 r. w Sulejówku; pochowany został na koszt państwa na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie. W latach 1946-48 napisał obszernie wspomnienia o swoim życiu oraz działalności politycznej i naukowej.

Bogata działalność pisarska S. Grabskiego dotyczyła różnorodnych problemów rzeczywistości polskiej. Publicystyka ta była szczególnie obfita w latach dwudziestych, kiedy to S. Grabski czynnie uczestniczył w życiu politycznym odrodzonego państwa polskiego. Po odejściu od czynnego życia politycznego w 1926 roku, obok publicystyki, dużo miejsca w twórczości S. Grabskiego zajmują problemy polityki społeczno-gospodarczej.

W historii polskiej ekonomii trwałe miejsce zapewniły S. Grabskiemu prace z wcześniejszego okresu jego twórczości naukowej.

Zasadnicze dla teoretycznego stanowiska w ekonomii prace S. Grabskiego powstały na przełomie XIX i XX wieku, oraz w pierwszej dekadzie wieku XX. Dotyczyły one różnych problemów ekonomii; najbardziej znaczący jest wkład S. Grabskiego do zagadnień metodologii ekonomii (teorię ekonomii nazywał S. Grabski „ekonomią społeczną”). Na uwagę zasługuje również naszkicowana wówczas oryginalna teoria rozwoju społeczno-gospodarczego. Rozwijał on również swoistą teorię wartości, próbując połączyć analizę historyczną z elementami ujęcia subiektywistycznego. Wszystkie te wątki teoretyczne znajdują później swoje rozwinięcie i usystematyzowanie w *Ekonomii społecznej* (Tomy 1 do 10) wydawanej we Lwowie w latach 1927-1932.

W pracach dotyczących teorii ekonomii rozwijał S. Grabski socjologiczną odmianę kierunku historycznego. Pod względem metodologicznym zmierzał zasadniczo do socjologicznego i psychologicznego ujęcia założeń szkoły historycznej. Ostro polemizował z indywidualizmem szkoły austriackiej: motywów indywidualne uznawał za pochodne motywów społecznych. W ekonomii widział S. Grabski swoistą socjologię życia gospodarczego.

Prace teoretyczne powstałe na początku wieku XX, będące istotnym wkładem do nauki ekonomii, noszą wszystkie znamiona swojego okresu. Myśl S. Grabskiego kształtowała się i wzrastała w kręgu oddziaływania niemieckiej szkoły historycznej. Istotne znaczenie miał toczony przez tę szkołę, aktualny w latach dziewięćdziesiątych XIX w., „spór o metodę” z austriacką szkołą psychologiczną. Obie te szkoły pozostawały wtedy jednocześnie w sporze z prężnym wówczas kierunkiem marksistowskim. Wszystkie te prądy myślowe zostawiły ślad w poglądach młodego wówczas pisarza, który studiując w Berlinie, a następnie w Paryżu i Szwajcarii, związał się z ruchem socjalistycznym (PPS).

Ekonomię niemiecką tego okresu reprezentuje tzw. *młodsza szkoła historyczna*. Jej główną postacią jest Gustav Schmoller oraz jego współpracownicy, uczniowie i następcy: Adolph Wagner, Max Weber, Werner Sombart, Georg F. Knapp. Poddali oni krytyce teoretyczną szkołę neoklasyczną dominującą w obszarze oddziaływania ekonomii angielskiej i francuskiej. Wiązało się to z zasadniczo odmiennym stanowiskiem metodologicznym „historyków”. Odrzucali oni możliwość istnienia abstrakcyjnych, ogólnie obowiązujących praw ekonomicznych. Postulowali oni poszukiwanie szczególnych, narodowych prawidłowości rozwoju społecznego i gospodarczego. Na tym gruncie powstają

w ramach ekonomii historycznej koncepcje rozwoju społeczno-gospodarczego, przybierające najczęściej postać mniej lub bardziej rozbudowanych klasyfikacji, okresów, epok lub stadiów rozwojowych. Największą rolę odgrywały koncepcje W. Sombarta i Maxa Webera, którzy starają się wyjaśnić w szczególności powstanie i rozwój kapitalizmu.

Zagadnienia te zajmują również ważne miejsce w początkowym okresie działalności naukowej S. Grabskiego. Już w jednej z pierwszych swoich prac z dziedziny teorii ekonomii, zabierając głos w słynnym „sporze o metodę”, formułuje swoje odrębne, samodzielnie wypracowane stanowisko metodologiczne w ekonomii (chodzi o wspomnianą już pracę: „Zur Erkenntnislehre...”, która stała się podstawą I i III tomu *Ekonomii społecznej*).

Jednocześnie, rozwijając i pogłębiając socjologiczne podstawy ekonomii, konstruuje S. Grabski, swoją własną wizję rozwoju społeczno-gospodarczego. Koncepcja ta, w ogólnym swym zamyśle wykazująca zewnętrzne podobieństwo do teorii niemieckich koryfeuszy kierunku historycznego, oparta jest na oryginalnych, samodzielnych podstawach metodologicznych. Istotą teorii rozwoju społeczno-gospodarczego S. Grabskiego, jest koncepcja ustrojów społeczno-gospodarczych, pojętych jako określone „całości” form społeczno-gospodarczych życia społecznego w danym okresie. Podstawą wyodrębnienia tych całości ustrojowych są wspólne wszystkim członkom danej społeczności zasadnicze pojęcia społeczne i gospodarcze (*dobro gospodarcze, wartość, własność, bogactwo*). Istotną rolę w kształtowaniu się ustrojów społeczno-gospodarczych odgrywają charakterystyczne dla systemu S. Grabskiego prawa rozwojowe życia społecznego. Prawa te spajają w jedną całość rozwój zasadniczych pojęć gospodarczych i ustrojów społeczno-gospodarczych².

2. Metodologiczne podstawy ekonomii – „spór o metodę”

Poglądy ekonomiczne S. Grabskiego, uformowały się pod wpływem trzech głównych nurtów europejskiej myśli ekonomicznej przełomu XIX i XX wieku: kierunku subiektywistycznego, ekonomii historycznej i socjalizmu. Wydaje się, że największy wpływ na teoretyczne stanowisko S. Grabskiego w ekonomii miała niemiecka szkoła historyczna i toczony przez nią „spór o metodę” z austriacką szkołą psychologiczną.

² Patrz: E. Taylor: *Historia rozwoju ekonomiki*, t. II, Delfin, Lublin 1991, s. 15-18 (oryginalne wydanie: Poznań 1958).

Rozwijająca się od przełomu XVIII i XIX wieku ekonomia klasyczna zapoczątkowana przez Adama Smitha wydaną w roku 1776 pracą: *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów* (znana pod skróconym tytułem: *Bogactwo narodów*), pod koniec XIX wieku przekształciła się w system ekonomii neoklasycznej. Istotne znaczenie dla ukształtowania paradygmatu ekonomii klasycznej miało wystąpienie C. Mengera: *Zasady nauki ekonomicznej* (1871). Stworzona przez niego szkoła austriacka („psychologiczna”) uzupełniła tradycyjny paradygmat człowieka gospodarującego (*homo oeconomicus*) o uniwersalne motywy psychologiczne jednostki gospodarującej. W ten sposób powstała spójna teoretycznie koncepcja działalności gospodarczej.

Cały nurt ekonomii teoretycznej stoi na stanowisku, że systemem gospodarczym rządzą pewne ogólne, obiektywne prawa ekonomiczne o powszechnej mocy obowiązującej. Teza ta stanowiła zasadniczy punkt „zahaczenia” dla historyzmu. Przedstawiciele tej szkoły uważali, że prawa takie nie istnieją, gdyż rozwojem każdego kraju rządzą inne, specyficzne, jemu tylko właściwe reguły i prawidłowości. Zadaniem ekonomii jest więc poszukiwanie tych szczególnych, narodowych prawidłowości rozwoju gospodarczego. Prawa ekonomiczne — postulowali historycy — należy rozważać bardzo konkretnie, w związku z określonymi warunkami czasu i miejsca, i są one zawsze względne — nigdy absolutne. Absolutne są tylko prawa natury, a praw rozwoju społecznego nie można traktować jako „praw natury”, ponieważ w społeczeństwie ludzkim, w przeciwieństwie do przyrody, nie ma ogólnych prawidłowości. Ekonomia nie może być nauką ściśle teoretyczną, lecz nauką historyczną.

Carl Menger broni teoretycznego, abstrakcyjnego i dedukcyjnego charakteru ekonomii. Uważa, że zadaniem ekonomii jest formułowanie ogólnych praw, które mają zastosowanie do wszelkich systemów gospodarczych. Punktem wyjścia ekonomii teoretycznej są psychiczne właściwości jednostki ludzkiej jako konsumenta i producenta. Te właściwości psychiczne mają walor powszechny i ponadczasowy.

G. Schmoller wykazuje słabe strony przedstawionej koncepcji ekonomii, zwracając uwagę zwłaszcza na historyczną zmienność życia gospodarczego i prawidłowości ekonomicznych. Podkreśla znaczenie społecznego punktu widzenia na zjawiska i procesy gospodarcze, w przeciwieństwie do skrajnego indywidualizmu szkoły austriackiej.

Formułując te słuszne uwagi krytyczne, nie przedstawia jednakże Schmoller trafnego poglądu pozytywnego. Negacja sformułowanego przez Mengera sposobu pojmowania praw ekonomicznych prowadziła go do zaprzeczenia możliwości sformułowania ogólnych praw rządzących działalnością gospodarczą. Postulat zaś uwzględniania historycznej zmienności zjawisk społeczno-gospodarczych — do uproszczonego opisu (empiryzm). Ponadto dążenie do traktowania gospodarki jako jednego z elementów życia społecznego prowadziło do zagubienia istotnych cech szczególnych stosunków ekonomicznych i zatarcia linii demarkacyjnej pomiędzy ekonomią a innymi naukami społecznymi.

Ten spór o metodę (*Methodenstreit*) trwał dosyć długo, nie przerzucając się na ogół poza obszar niemieckojęzyczny, gdyż poza Niemcami, wpływy szkoły historycznej były mniejsze. Po pewnym czasie osłabł on. Schmoller stopniowo zmieniał zdanie, uznając do pewnego stopnia nomotetyczny charakter ekonomii, przez dopuszczenie możliwości istnienia w ekonomii tzw. *praw okresowych*. Zmiana ta wiąże się niewątpliwie ze stanowiskiem w tej kwestii S. Grabskiego. W wydanej w roku 1900 rozprawie w języku niemieckim, zabierając głos w sporze, wykazał on możliwość nomotetyczności ekonomii, bez rezygnacji z szeroko rozumianej metody historycznej³.

Zagadnień metodologii „ekonomii społecznej”, nie traktował S. Grabski, jako „sztuki dla sztuki”, lecz w przeświadczeniu, że metodyka i teoria poznania ekonomii doznają ewolucji zależnie od ewolucji życia gospodarczego i społecznego⁴. Realne życie wysuwa zagadnienie „całości” gospodarstwa społecznego. W tej sytuacji powstaje problem, jak badać różnorodne systemy gospodarcze. Problematyka metody ekonomii łączy się z precyzyjnym określeniem przedmiotu jej badań. Ekonomia klasyczna wyodrębnia działalność gospodarczą człowieka, niejako izolując ją od pozostałych aspektów życia społecznego. Możliwość wyodrębnienia i niezmiennosc motywów gospodarczych została zaatakowana przez szkołę historyczną. Akcentuje ona jedność zjawiska społecznego i neguje możliwość rozbijania go przez izolację na części składowe.

Problem ten stanowi istotę „sporu o metodę”. S. Grabski stawia tutaj tezę, że badanie historyczne zjawisk społeczno-gospodarczych nie wyklucza ścisłej analizy ich ogólnej istoty oraz ich wzajemnych powiązań i tkwiącej w nich

³ S. Grabski, „Zur Erkenntnislehre der volkswirtschaftlichen Erscheinungen”, Lipsk 1900. Rozprawę tę cytuje G. Schmoller w *Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre* t. II, Lipsk 1904. Działo to stanowi syntezę dorobku młodszej szkoły historycznej i uznawana jest ogólnie za szczyt osiągnięć historyzmu.

⁴ S. Grabski, *Istota wartości jako zjawiska społeczno-gospodarczego*, Kraków 1904, s. 37.

prawidłowości („praw”). Kierunek historyczny, o ile ogranicza się do opisu, klasyfikacji i porównawczej analizy zjawisk społeczno-gospodarczych, nie może stworzyć metody w ścisłym tego słowa znaczeniu. Chodzi o teorię poznania zjawisk, wyjaśnienie konieczności ich istnienia w określonej formie społecznej. Oczywiście, zaznacza S. Grabski, same prace „historyków”, tj. gromadzenie i krytyczne badanie materiału faktycznego są pożyteczne i niezbędne dla dalszego rozwoju ekonomii.

Punkt wyjścia metody ekonomii społecznej w ujęciu S. Grabskiego polega na analizie stosunku jednostki do zjawisk społecznych. Chodzi o rozwiązanie antynomii jednostki jako zarazem podmiotu i przedmiotu życia społecznego. Podstawę rozwiązania tego problemu widzi S. Grabski we właściwym pojmowaniu gospodarstwa społecznego jako całości społeczno-gospodarczej, która łączy w sobie jednostkę zarazem jako przedmiot i aktywnego uczestnika życia społecznego („podmiot”).

Gospodarstwo społeczne nie stanowi prostej całości istniejących w państwie, we wzajemnym stosunku hierarchicznym, gospodarstw pojedynczych i korporacyjnych. Socjologiczny charakter gospodarstwa polega na tym, że nie jest ono rozszerzonym czy też złożonym gospodarstwem. Nie jest to wyłącznie zorganizowana działalność gospodarcza, lecz stanowi ono organizację stosunków powstających między ludźmi na podstawie podobieństwa i różnic ich gospodarczych interesów. Grabski podkreśla, że gospodarstwo społeczne nie jest prostym produktem działalności jednostek, lecz jest założeniem i punktem wyjścia tej działalności⁵. To nie nasze subiektywne dążenia warunkują nasz stosunek do innych członków społeczności, lecz odwrotnie, nasza gospodarcza sytuacja społeczna, określa *a priori* prywatnogospodarczą działalność i leżące u jej podstaw potrzeby osobiste. Elementy gospodarstwa społecznego znajdują się nie w gospodarstwach prywatnych, lecz we wzajemnych stosunkach gospodarczych ludzi tworzących daną społeczność. Ludzie uświadamiają je sobie w formie trzech kategorii: **pojęć społeczno-gospodarczych, faktów i instytucji.**

Gospodarstwo społeczne należy rozumieć jako całokształt prawidłowych, wzajemnie się warunkujących *stosunków identyczności, koordynacji i subordynacji* ludzi i ich grup. Stosunki te są natury psychicznej i powstają między jednostkami w związku z ich oceną dóbr, stawianych im do dyspozycji przez stan społecznej kultury, jako materialne środki zaspokajania ich potrzeb.

⁵ S. Grabski, *Ekonomia społeczna*, t. III, Lwów 1929, s. 36.

Potrzeby te uwarunkowane są poprzez ogólnocywilizacyjny, społeczny i gospodarczy poziom rozwoju danej wspólnoty⁶.

Gospodarstwo społeczne nie jest sumą gospodarstw pojedynczych, lecz wypadkową wzajemnego oddziaływania na siebie jednostek gospodarujących i czynników, wśród których one funkcjonują. Pojęcie gospodarstwa społecznego odgrywa w systemie S. Grabskiego znaczącą rolę. Stało się ono w dalszym ciągu podstawą i istotą szerszego pojęcia *ustroju społeczno-gospodarczego*⁷.

3. Teoretyczny charakter ekonomii społecznej

Kwestię teoretycznego charakteru ekonomii rozważa Grabski, krytykując opracowany przez C. Mengera podział nauk na teoretyczne i historyczne. Nie istnieje dla Grabskiego nauka, która mogłaby się ograniczać wyłącznie do badania elementu indywidualnego zjawisk społeczno-gospodarczych. Definicja, która nie polegałaby na jakiejś klasyfikacji, jego zdaniem, jest po prostu nie do pomyślenia. Historia, chociaż punkt ciężkości kładzie na poznanie elementu indywidualnego zjawiska, to jednakże nie rezygnuje nigdy całkowicie z traktowania zjawisk jednostkowych jako elementów składowych określonych „całości” społecznych. Jednocześnie, nie istnieje nauka skierowana wyłącznie na poznawanie elementu typowego. Ustalanie właściwości typowych („kategorii”), zakłada bowiem znajomość wszystkich faktów indywidualnych. Jeśli jednak ta znajomość jest niemożliwa, nadajemy naszej klasyfikacji charakter prowizoryczny, przyjmując milczące założenie, że dalsza obserwacja nie odkryje żadnych faktów odmiennych od już rozpoznanych.

Nauki społeczne, a ekonomia w szczególności, odpowiadają w zupełności postulatowi teoretyczności: zajmują się „typowymi” zjawiskami formalnymi. Podkreśla tutaj S. Grabski, że nie nauka o gospodarstwie społecznych ma charakter formalny, lecz samo gospodarstwo społeczne jest pojęciem formalnym („kategorią społeczno-gospodarczą”). Jednostka społeczna bowiem jest rozumiana jako jednostka przeciętna („typowa”). Stosunki społeczne zaś ze swej natury są typowymi stosunkami pomiędzy ludźmi, a grupami społecznymi. Tak samo formalny charakter mają nasze pojęcia społeczno-gospodarcze. Człowiek jako jednostka społeczna ma bezpośrednią świadomość jednocześnie swojej odrębności (indywidualności) jak też przynależności do społeczeństwa. Należy

⁶ S. Grabski, *Ekonomia społeczna*, t. III, *op. cit.*, s. 24.

⁷ S. Grabski, *Ekonomia społeczna*, *op. cit.*, t. VIII: *Ustroje społeczno-gospodarcze*.

więc ustalić stosunek w jakim znajduje się indywidualna strona życia duchowego jednostki do jej strony społecznej⁸.

Spółeczeństwo nie jest produktem czy też rezultatem indywidualnych funkcji jednostek; raczej musi być pomyślane jako istniejące przed każdą jednostką. Z drugiej strony jednostka nie jest tylko częścią składową społeczeństwa. Niemniej jednak jednostka i społeczeństwo są elementami wzajemnie współzależnymi. Ta współzależność jest stosunkiem treści do formy, konkluduje Grabski: „społeczną jest forma wzajemnych między ludźmi stosunków, treść ich jest indywidualna”⁹. Społeczeństwo jest więc formą wzajemnych między ludźmi stosunków. Ich treść (motywy, kierunki dążeń) jest indywidualna. Zjawiska społeczno-gospodarcze stanowią formy naszych funkcji psychicznych i w tym sensie, mają charakter formalny. Pogodzenie społecznej formy z indywidualną treścią na gruncie interesów wspólnoty jest możliwe, gdyż zdaniem Grabskiego, w umyśle jednostki z natury rzeczowo powstaje „przekonanie o wyższości zbiorowej wspólnoty (...), celów wspólnych nad osobistymi”¹⁰.

Ekonomia jest więc nauką o koniecznych formach świadomości, dotyczących wzajemnych stosunków ludzi w związku z ich dążeniami *obiektywno-celowymi*, tj. uwarunkowanymi przez cele odpowiednich wspólnot społecznych.

Ekonomia społeczna jest:

- a) nauką samodzielną, posiadającą samoistną dziedzinę badań (zaczyna się ona tam, gdzie spostrzegamy obiektywne, tj. przez jednostki *a priori* uznawane jako ogólnobowiązujące cele ich dążeń);
- b) nauką konkretną, skierowaną na poznanie zjawisk naszego doświadczenia jako zjawisk społecznych, tj. bezpośrednio postrzeganych form naszych stosunków społecznych;
- c) nauką teoretyczną, wprowadzającą kauzalne wyjaśnienia swych obiektów badań do praw ogólniejszej i mniej skomplikowanej sfery zjawisk.

Stosując wymienione zasady, ekonomia może przedstawiać ustalone związki przyczynowe jako konieczne następstwa odnośnych zjawisk (dzięki przyjęciu, że jednostka może w swoich dążeniach kierować się *celami*

⁸ S. Grabski, *Ekonomia społeczna*, t. I, *op. cit.*, s. 17-18.

⁹ S. Grabski, *Ekonomia społeczna*, t. III, *op. cit.*, s. 4.

¹⁰ Tamże, t. I, s. 31-32.

obiektywnymi, których ogólnej mocy jest *a priori* pewna, dostosowując swoje funkcje psychiczne do współżycia w społeczeństwie)¹¹.

Rozwiązanie żywotnego dla metody historycznej zagadnienia stosunku, w jakim znajduje się indywidualna strona życia duchowego jednostki, do społecznej strony tego życia, przybiera postać *obiektywnie celowych* form świadomości, dotyczących wzajemnych stosunków między ludźmi. Koncepcja form obiektywnie celowych ma kluczowe znaczenie dla zrozumienia istoty zjawisk społeczno-gospodarczych. Grabski w ten sposób rozwiązuje kwestie metodologiczną: jak jest możliwe, iż nasze stany świadomości z natury swej subiektywne (wewnętrzne) stają się obiektywnymi (zewnętrznymi) formami naszych stosunków do innych ludzi (otoczenia). Opracowuje on tutaj tezę o równocześnie podwójnej świadomości jednostki, która może o sobie myśleć pod dwojaką formą: *kategorią „ja”* i *kategorią „my”*. „Człowiek, choć czuje się częścią zbiorowej całości, nie zatracą ani na chwilę odrębnej swej osobowości. Człowiek żyje jednocześnie życiem społecznym i osobistym”¹².

Zjawiska społeczno-gospodarcze są koniecznymi formami naszych funkcji psychicznych. Nie tworzą one jednak absolutnych, wiecznych prawd. Są to w istocie zmienne w czasie i w miejscu wytwory naszego przystosowania się do wymagań współżycia społecznego. *Ekonomiczne pojęcia zasadnicze* są więc kategoriami historycznymi, które kształtują się różnie w każdej epoce historycznej. Wyjaśnienie ich prawidłowości wzajemnej (współzależności) nie może być więc racjonalistyczne, lecz genetyczne (jak one przez przebieg dziejów zostały uwarunkowane). Pełne poznanie, konkluduje Grabski, jest możliwe tylko przez połączenie wyjaśnień „empirycznych” i „przyczynowych”¹³.

Umotywowane w ten sposób rozstrzygnięcie „sporu o metodę” stanowi zarazem metodologiczne ramy dla „historyzmu” S. Grabskiego. Naszkicowane zostały one tutaj nieco szerzej, aby wykazać, że przedstawiając historyczne podstawy systemu ekonomii społecznej S. Grabskiego, należy zaznaczyć nie to, co za zaszeregowuje go do tzw. szkoły historycznej w ekonomii, lecz to, co niejednokrotnie dość znacznie różni od niemieckiego historyzmu. Wyraźnie rysuje się odrębność tych założeń tak od „teoretyzmu” szkoły psychologicznej („austriackiej”), jak i od historyzmu młodszej szkoły historycznej.

¹¹ Jest to w systemie Grabskiego tzw. formuła rozumienia, patrz: S. Grabski, „Zur Erkenntnislehre...”, *op. cit.*, s. 126.

¹² S. Grabski, *Ekonomia społeczna*, *op. cit.*, t. I, s. 89.

¹³ S. Grabski, „Zur Erkenntnislehre...”, *op. cit.*, s. 133.

S. Grabski należy do grupy tych nielicznych autorów, którzy usiłowali organicznie powiązać pierwiastki historyczne z teoretycznymi. Chodziło mu o sformułowanie praw rozwoju społeczno-gospodarczego i ukazanie instytucji gospodarczych w ich nieustannym rozwoju dziejowym. Szczególnym tego przykładem jest powoływana już *Ekonomia społeczna*, uważana przez swego autora za „dzieło życia”. Historia nie stanowi tutaj tylko wstępu, tła ogólnego. Nie jest źródłem ciekawych przykładów dla teoretycznych rozważań. Historia stanowi tutaj podstawę metodologiczną budowanej teorii ekonomicznej.

Na pierwszy rzut oka *Ekonomia społeczna* przypomina nieco dzieło G. Schmollera *Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre* (Zarys ogólnej nauki gospodarczej, Lipsk 1900-1904). Podobieństwo występuje przede wszystkim w tym, że Grabski w układzie swego dzieła odchodzi od ustalonego wówczas szablonu, którym posługiwały się dawniejsze systemy, wyróżniając „produkcję”, „rozdział dochodów” i „konsumpcję”. Nie idzie też w ślady późniejszych wykładów, które grupowały materiał wg pojęć podstawowych (kategorie: wartości, ceny, kapitału, dochodu, renty, zysku, monopolu itd.). S. Grabski dzieli swój przedmiot wg głównych grup zagadnień, względnie instytucji społeczno-gospodarczych. Poniższe zestawienie tytułów „Ksiąg” u G. Schmollera i „Części” (Tomów) u S. Grabskiego ukazuje istotę zastosowanego przez obu autorów ujęcia przedmiotu ekonomii.

<p>„GRUNDRISS” G. Schmollera</p> <p>Księgi</p> <p>Wstęp. Pojęcie.</p> <p>Podstawa psychologiczna i obyczajowa</p> <p>Literatura i metoda.</p> <p>Ks. I: Ziemia, ludzi i technika</p> <p>Ks. II: Społeczny ustrój gospodarstwa</p> <p>Ks. III: Społeczny proces obiegu dóbr i rozdziału dochodów</p> <p>Ks. IV: Rozwój życia gospodarczego w całokształcie</p>	<p>„EKONOMIA” S. Grabskiego</p> <p>Części (Tomy)</p> <p>I Socjologiczne podstawy ekonomii.</p> <p>II Rozwój nauki ekonomii społecznej.</p> <p>III Zasadnicze pojęcia społeczno-gospodarcze.</p> <p>IV Gospodarstwo i przedsiębiorstwo.</p> <p>V Rynek.</p> <p>VI Kapitał.</p> <p>VII Stosunki robotnicze.</p> <p>VIII Ustroje społeczno-gospodarcze.</p> <p>IX Współczesny kapitalizm.</p> <p>X Dążenia rozwojowe współczesnego kapitalizmu</p>
---	---

Zestawienie to nie wykazuje bynajmniej, by S. Grabski naśladował układ dzieła G. Schmollera. Uwydatnia tylko pewne pokrewieństwo, wspólne obu autorom: pojmowanie zjawisk gospodarczych w związku z uwarunkowaniami społecznymi. Rozumienie ich jako pewnego procesu rozwojowego, a nie tylko jako równowagi statycznej, rządzonej ogólnymi prawami.